

Kolláth Anna

A nyelvi viselkedés kérdése a Mariborban tanuló, muravidéki egyetemi hallgatók körében

Vitathatatlan tény, hogy a muravidéki magyarság kétnyelvű. Anyanyelvként a magyart beszéli, ugyanakkor anyanyelvi szinten használja a többségi környezetnyelvet, a szlovént. Anyanyelvét illetően kettősnyelvű (diglott): nyelvhasználatában a helyi nyelvjárási változat a domináns, de egyre erősebben hat a tévében, rádióban, esetleg Magyarországon hallott magyar köznyelv, illetve egyre többen részesítik előnyben – bizonyos beszédhelyzetekben – a köznyelvi változatot az addig kizárólagosan használt nyelvjárással szemben.

A nyelvi viselkedés kérdésével régóta foglalkozom. Élőnyelvi szöveggyűjtések alapján próbáltam a titok közelébe férkőzni: hogyan és miért úgy beszél az adatközlő abban a beszédhelyzetben. Mert mit is jelent a nyelvi viselkedés vagy nyelvi magatartás a kommunikatív dialektológiában (Kiss J. II. Dial.Szimp. Szombathely, 1990., szerk.: Szabó G., 37. l)? A magyar nyelv értelmező szótárában a viselkedés címszó két jelentést tartalmaz. A második jelentés 2. pontja adja meg az általunk használtat: „az ember magatartása valamely inger hatására”. A pszichológia műszava. Kétféle jelentésben használja a nyelvi viselkedés: tágabb értelemben beletartozik minden olyan verbális és nem verbális jelenség, amely a nyelvi megnyilatkozást kíséri, illetve maga a nyelvi megnyilatkozás, és annak mikéntje. Ebben az értelemben a nyelvi viselkedés azonos (lehet) a nyelvi magatartással. Szűkebb értelemben viszont mindig valamiféle normától való eltérésben mutatkozik meg (v.ö.: Szende T.: A beszéd folyamat alaptényezői. Bp., 1976. 62. l). A beszélő eltérései a normától, az átlagostól számokban is kifejezhetők. A viselkedés erőssége szociológiai, de méginkább lélektani okokkal magyarázható. A beszélő ugyanis általában tudatában van kettősnyelvűségének; tehát viselkedik. S hogy ki-ki milyen mértékben és milyen körülmények között vállalja az egyes változatokat (nyelvjárási-e, köznyelvi-e inkább), az nyelvi-nyelvjárási tudatának fejlettségétől függ.

A nyelvi viselkedést a nyelvi tudat irányítja: a beszélő nyelvhasználatát úgy irányítja, ahogy körülményei saját megítélése szerint ezt megkövetelik. „Negatív” a nyelvjárási tudata annak a beszélőnek, aki nem vállalja anyanyelvjárást, azaz idegenek jelenlétében igyekszik megszabadulni „parasztos” beszédétől. Ez a negatív nyelvjárási tudat olyan erős lehet, hogy néha görcsös nyelvi magatartást vált ki a beszélőben.

Pozitív nyelvjárási tudata kevesebb beszélőnek van: egyre kevesebben és egyre kevesebb szituációban használják a nyelvjárást. A „pozitív” nyelvjárási tudattal rendelkezők nem szégyellik anyanyelvjárásukat, vállalják minden körülmények között, bátran beszélnek akár még idegenek előtt is.

A nyelvjárási tudat fordítottan arányos a nyelvjárási viselkedéssel: „a pozitív” nyelvjárási tudat nem eredményez (vagy csak kis mértékben) viselkedést (eltérést a nyelvjárási normától), míg a „negatív” tudat annál inkább. A beszélő tudja, hogy nyelvhasználata jelzi társadalmi hovatartozását is. Ennek megfelelően – mert nyelvi-nyelvjárási tudata fejletlen – a „parasztos” beszéd helyett a számára előkelő emberektől hallott „urasat” választja.

Mi a helyzet e téren a Muravidéken? A terület magyar nyelvvel foglalkozó kutató két dologgal szembesül a „terepen”: egyrészt a magyar nyelvjárási jelenségekkel, másrészt a szlovén nyelv magától értetődő igen erős hatásával. A nyelvi viselkedés kérdését itt tehát módosítja a bilingvis nyelvi valóság.

Egy évet töltöttem el a Maribori Egyetem Pedagógiai Karán magyar lektorként. A kétnyelvűséggel közvetlenül itt találkoztam először. Hallgatóim nyelvhasználatának tanulmányozásán kívül lehetőségem volt arra, hogy a Muravidék tízezres magyarságának nyelvét is megismerjem. Szókészleti gyűjtések, személyes beszélgetések, órai szereplések: mind-mind adalék egyrészt a nyelv, másrészt a beszélők nyelvi viselkedésének kutatásában. A tapasztalt jelenségeket két csoportba lehet sorolni mind a nyelvre, mind pedig a nyelvhasználóra vonatkozóan. Az első csoportot az ottani magyar nyelv és annak változata(i) adják, illetve azok az archaikus jelenségek, amelyek az anyaországtól való szakadás nyelvi állapotát tükrözik még ma is. A másikat a szlovén nyelvből közvetlenül vagy közvetve átvett idegenségek teszik ki. Direkt idegenségnek nevezhetők azok a nyelvhasználati formák, amikor szlovén szó szerepel magyar környezetben, illetve indirektnek azok, amikor a szlovén szót vagy szó szerkezetet magyarra fordítva helyezik mondatba. A nyelvi viselkedés vizsgálatában mindkét típusú változatra figyelniünk kell; a kérdés összetettebb; az vizsgálandó, melyik nyelv hat erősebben a beszélt változat kialakításában, mikor történik váltás, miért vált a beszélő.

Nem elhanyagolható az életkor szempontja sem, hisz, mint minden nyelvsziget esetében, a generációk nyelvhasználata más képet mutat, mint az országhatáron belülieknél.

Mai hozzászólásomban elsősorban a nyelvre vonatkozó tapasztalataimról szeretnék beszámolni, felsorolni néhányat azok közül a példák közül, amelyet részben lektor-elődeim, részben saját magam gyűjtöttem az eltelt egy év alatt.

Köztudomású, hogy a magyar nyelvjárások nem különböznek egymástól és a köznyelvtől olyan mértékben, mint például a német nyelvterület dialektusai. Nálunk leginkább hangtani jelenségek adják a másságot, de alaktani (jelzés-

és ragozástani) különbségek is felfedezhetők. A hetési nyelvjárás sajátosságait felsorolni nincs most lehetőség, csupán egy ma is következetesen élő, s a magyar nyelvjárásokból már kihalt alakot hadd említsek: a *házaimak* több birtokra utaló, egyes szám első személyű birtokost megnevező főnévi szóalakra, amelyben kétszeresen van jelölve a többes szám: egyszer az *i* birtoktöbbsesítő jellel, másodszer a *k* általános többesjellel. A mai magyar köznyelvben a két többesjel kizárja egymást, egy szóalakon belül nem szerepelhetnek, hallgatóim viszont szinte kivétel nélkül következetesen ezt a formát használják.

Külön figyelmet érdemelnek a tájszók, a nyelvjárások ékkövei. A tájszó csak arra a bizonyos régióra (esetleg néhány környezőre) jellemző elsősorban (Balogh L. NytudÉrt. 83. 70–74. l), eltérhet alakjában, jelentésében a köznyelvitől (alaki, jelentésbeli tájszó), esetleg egyáltalán nincs köznyelvi megfelelője (valódi tájszó). Nézzünk néhány példát! A *kigyópásztor* nem valamiféle mesefigura, hanem a szitakötő ottani megfelelője. Az *öregszülő* még mindig él a nagymama, nagypapa mellett, a *berékfa* az égerfa helyett, *fűösziel* az északi szél, *szüntös* a kócos, frissen mosott haj, a dobbronaki fahíd *puszta*, azaz már nem a legjobb minőségű. *Cekkerbe* teszik a falubeliek az esküvőre szánt élelmiszert, a hallgatók még mindig *irkába* írják a legfontosabb tudnivalókat. A húsvéti *sunkához pompost* esznek (kalácsszerű, inkább sós kelttészta), *összüt* van a társaság egész este, a szomszédék *fontost* (fundus), azaz telket vettek a faluban, eső után sok a *gágyu* az úton (ház nélküli csiga) stb.

Ezeket a tájszókat – és még sok más – életkortól függetlenül használja a muravidéki magyar ember. Általában ismerik a köznyelvi alakot is, de a presztizsváltozat a nyelvjárási forma. Még idegenek előtt is következetesen használják, itt a váltás elenyésző.

Mind hallgatóimnak, mind felnőtt adatközlőimnek pozitív a nyelvi tudata ebben a kérdésben. Vigyázniuk kell, vigyáznunk kell arra, hogy ezek a nyelvjárásiasságok ne maradjanak alul a nyelvváltozatok „harcában”: kár lenne értük.

A szlovén nyelv hatása igen erős a kétnyelvű területeken. Ez magától értetődő tény, hiszen a mindennapi életben a magyar anyanyelvűek is nagyon gyakran szlovénul szólalnak meg (a hivatalokban, egyéb hivatalos helyeken), nem is beszélve a egyes házasságokból adódó sajátos nyelvi képről.

„Ma nem tudok órára jönni, föllépésem van kémiából” – mondják néha hallgatóim. A szerkezet a szlovén „nastop imam” szó szerinti fordítása, s a jelentése a hallgatók nyelvhasználatában: „tanítási gyakorlaton én tartom az órát”. Az *elestem a vizsgán* éppoly kellemetlen Mariborban, mint a *megbuktam* Magyarországon. A maribori professzorok *eldobják* az

egyetemistákat a vizsgán (természetesen csak akkor, ha hiányos az utóbbiak tudása), a magyarországiak *kidobják* őket ugyanilyen helyzetben. *Meghúzza*, esetleg *áthúzza* a tanár az órát, ha késve érkezik, itthon *tovább tartja*, néha *megtoldja* egy kicsit. Előfordul, hogy *nem ír* a toll az órán, nálunk inkább *nem fog*. S hogy az iskola büvköréből kilépünk, lássunk néhány más témájú példát! A kamionosok *fültiporják* az állatokat a szlovéniai utakon, itthon *eltiporják*, illetve *elgázolják*. Az ajtót *fölnyitják* (főnyissák!) ott, ha be akarnak menni, mi *kinyitjuk*. A két tagozat beindítását is *előlátják* mondatrészlet igéje idegen a magyar beszélő számára, pedig az igekötő is, az ige is aktív darabja szókészletünknek; a kettő párosítása viszont idegen, helyette a *tervezik* szó használandó. A *gyereket kapott* a barátnőm, vagy a *lázat kaptam* sem felel meg a magyar nyelvhasználat szabályainak, helyette a *gyereket szül*, illetőleg a *lázas lettem* a helyes. A *fehér technika* pontos jelentését meg sem lehet adni, hisz minden olyan háztartási gépre (eszközre?) vonatkozik, ami fehér és a konyhában van (egyébként a *bela technika* szó szerinti fordítása).

A példákat még tovább sorolhatnánk, hiszen sok van belőlük. Javarészt nem is érzi a beszélő a szó, szószerkezet vagy mondat idegenségét (hangsúlyozzuk: egyetlen szlovén lexéma sem szerepel a szerkesztményekben), mert annyira megszokta már. Nyelvi tudata nem különíti el a két dolgot, beépítette az általa használt nyelvi kódba, hiszen pontosan ezzel nem rí ki környezetéből.

Feltűnőbbek a közvetlen idegenségek, azok a szerkezetek, mondatok tehát, ahol teljességgel megjelenik a szlovén szó, illetve relatív teljességgel, hiszen jelezése és ragozása magyar! A hallgatók a *csitálnicában* tanulnak, és nem mindig az *olvasóteremben*. Az új tornateremhez *garderobát* (azaz öltözőt) is építettek a gyerekeknek. A sítáborban *bazenben* úszhattak a résztvevők (és nem a medencében). Nagyon sok szakon hosszú *prakszára* mennek a hallgatók, nálunk *gyakorlaton* vesznek részt. Nincsenek már *zsurkák* az *internátban* (azaz: zenés-táncos összejövetelek a kollégiumban), a vizsga júniusra van *planírozva* (tervezve), az órán *eléipszát* rajzolnak a gyerekek *elipszis* helyett, és kiszámolják a *razlikát*, azaz a *különbséget*. Ha pénzre van szüksége a muravidéki embernek, akkor *kreditet* vesz fel (mi kölcsönt), *potrdiloért* (igazolásért) megy az *obcsinára* (városházára), a boltban pedig *vrecskát* (zacskót kér), hogy a vásárolt dolgokat hazavihesse.

A baleset következtében *invalid* lett a fiú (rokkant) az autóban elromlott a *ventil* (szelap), a kerékcseréhez *vinta* (azaz: emelő) kell, s ha mindent megcsinált a *mechanikus* (szerelő) rajta, akkor újra jó lesz a kocs *kvalitétája* (minősége).

Új *szisztem* (rendszer) szerint dolgoznak az iskolákban, április végén már rövid *májcaban* (póló) lehetett járni *tréningre* (edzés), *kontrollkát* írnak a

gyerekek szinte minden órán (ellenőrző dolgozat) és néha, ha a tanár nem figyel, belenéznek az otthon nagy gonddal elkészített *svinglicába* (puska az iskolában). Nagyon sokan *dnevniket* néznek a tévében, és nem híradót, *penkáloval* (tollal) írják a házi feladatot, a *lekárnában* (gyógyszertárban) vesznek gyógyszert, a *mesnicában* (húsbolt) felvágottat. Ha kimennek este (azaz: elmennek szórakozni), akkor általában *szokot* (szörp, üdítő) isznak, és nem szeszt.

Szlovén szó, magyar környezetben, de magyarul jelezve és ragozva, illetve a szlovén szerkezet magyarra fordítása természetes jelenség a kétnyelvű területen. A nyelvi érintkezésnek tipikus, elkerülhetetlen szüleményei ezek; minden nyelvben találunk példákat erre, hol többet, hol kevesebbet, az érintkezés intenzitásával egyenes arányban. A beszélő a környezetnyelvet is magában foglaló nyelvi tudat irányításával választ a lehetőségek között. Arra kell vigyázni, hogy az idegenségek ne kerüljenek túlsúlyba a nyelvben! A fordítás, ha szolgál, sokszor ferdítést eredményez, s feltétlenül a megértés látja kárát. S ha az idegen szó jut is a legköznapibb témákban gyorsabban eszébe a beszélőnek, inkább ne takarékoskodjon az idővel. Vigyázni kell a magyar szavakra, mert továbbra is ezeknek kell alkotniuk a szlovéniai magyarok szókincsének gerincét.